

CZĘŚĆ DRUGA

NOTATKI Z ARCHIWUM AKT NOWYCH

1. CZĘŚĆ OGÓLNA

W październiku i listopadzie 2000 roku dokonałem przeglądu zarchiwizowanych i uporządkowanych dokumentów Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej: Wydziału Zagranicznego, Centralnej Komisji Kontroli Partyjnej i Wydziału Gospodarki Wewnętrzpartyjnej pochodzących z lat 1980–1989.

Ogółem w Archiwum Akt Nowych uporządkowano i zarchiwizowano 181 teczek.

Zgromadzone w AAN dokumenty Komitetu Centralnego PZPR to materiały bardzo różne, zarówno pod względem formy, jak i merytorycznej zawartości.

Znajdują się tam opracowania dotyczące całości określonego problemu, lecz także dokumenty wycinkowe, które wskazują, że danym problemem zajmowały się odpowiednie organy Komitetu Centralnego.

Niestety jest zasadą, że dokumenty nie mają ani początku, ani dalszego ciągu.

W związku z tym problemy, którymi interesowali się autorzy dokumentów i ich odbiorcy są w tej pracy jedynie zasygnalizowane.

Dokumenty najczęściej nie były podpisane przez autorów, zwykle w górnym lewym rogu znajdowały się na nich adnotacje, dla którego z sekretarzy KC miały być przeznaczone. Na dokumentach również znajdują się zapiski i uwagi ich czytelników.

Nie wiadomo, które z dokumentów były projektami pism, a które stanowiły ich ostateczną wersję.

Dokumenty mają najczęściej formę maszynopisów, zdarzają się również brudnopisy, pisma odręczne na małych kartkach lub na odwrotnych stronach maszynopisu, telegramy i szyfrogramy.

W poszczególnych teczkach znajdują się dokumenty dotyczące różnych tematów, o różnej randze i sporządzone w różnej formie.

Przegląd tych dokumentów zdaje się sugerować, że przed złożeniem ich do AAN zostały one „przebrane”, a najważniejsze z nich najprawdopodobniej zniszczone.

Z moich osobistych doświadczeń z przełomu stycznia i lutego 1990 roku, kiedy to byłem doradcą grupy KPN okupującej budynek Komitetu Miejsko-Gminnego PZPR w Starogardzie Gdańskim, wynika, że dokumenty były masowo niszczone – spalone w piecu przez pracowników aparatu partyjnego, a na regałach pozostawiono jedynie same okładki segregatorów.

Jest więcej niż pewne, że działo się tak w całym kraju. Przypuszczać należy, że zniszczono lub ukryto wszystkie akta osobowe. Po przejrzeniu dostępnych dokumentów nasuwają się następujące wnioski:

- prowadzona przez pracowników KC dokumentacja cechuje się niestarannością, prowadzono ją bez zachowania jakichkolwiek reguł biurowych,
- dokumentacja księgową i finansową prowadzono w sposób uniemożliwiający jej merytoryczną kontrolę,
- brak było rejestrów wpłat i wypłat środków dewizowych,
- dokumenty znajdujące się w AAN są niekompletne i najprawdopodobniej niektóre z nich zostały zniszczone lub ukryte,

- od 1988 roku najważniejszą osobą w biurokracji partyjnej (przynajmniej w zakresie spraw majątkowych partii i jej działalności gospodarczej) był Leszek Miller, o czym świadczą największa ilość przeznaczonych do jego wiadomości dokumentów nie tylko o tematyce gospodarczej oraz największa ilość jego spotkań z działaczami partii w terenie,
- Wydział Zagraniczny w zakresie stanu kont dewizowych nagminnie i najczęściej skutecznie uchylał się od przeprowadzenia przez Centralną Komisję Rewizyjną kontroli zleconej przez I sekretarza,
- wśród decyzyjnych i kierowniczych pracowników różnych Wydziałów KC a przede wszystkim Wydziału Zagranicznego przeważali funkcjonariusze MSW, i nasuwa się wniosek, że generalnie wyższa biurokracja partyjna powiązana była z aparatem bezpieczeństwa.

Osobom, które zarzucą autorom szczupłość i niekompletność materiału, zwracam uwagę na to, że zbierania i analizy dokumentów dokonywały tylko dwie osoby Arnošt Bečka i Jacek Molesta, a same dokumenty jak wspomniano wyżej są wycinkowe i fragmentaryczne.

Analiza zbiorów archiwalnych dokonana została jedynie pod kątem spraw majątkowych PZPR.

Życzeniem autorów jest, aby pozostałe zachowane dokumenty po ich uporządkowaniu i zarchiwizowaniu stały się jak najszybciej przedmiotem badań historyków.

2. ANALIZA DOKUMENTÓW

Bilanse partyjne

W Archiwum brak było bilansów partii do roku 1985, zatem do tego okresu informacje o jej majątku są jedynie fragmentaryczne.

Dochody partii w 1981 roku pochodzące ze składek członkowskich płaconych w dewizach wynosiły 379.842 USD.

Dochody partii w 1984 roku szacowano na 1.187.860.254 starych zł.

Na kwotę tę składały się przychody ze składek członkowskich (1.669.923 st. zł) oraz wpływy z wydawnictw RSW (8.100.000 st. zł) a także odsprzedaż dewiz funkcjonariuszom partii (8.928.741 st. zł).

Brak jest bilansu partii za rok 1985, natomiast z innych dokumentów wiadomo, że w kasie Komitetu Centralnego na koniec tego roku znajdowało się 349.705.758,24 starych zł.

Na koncie dewizowym w Głównym Oddziale Walutowo Dewizowym NBP (nr 116929) znajdowało się 573.880,92 USD.

Brak jest danych dotyczących stanu konta KC w Warszawie, lecz wiadomo, że na koncie Oddziału NBP w Zakopanem (nr 49171) znajdowało się 7.766.212,25 starych zł.

Z zachowanego dokumentu o wykonaniu budżetu za rok 1986 wynika, że dochody PZPR wynosiły 16.533.957 tys. starych zł z następujących źródeł:

- składki członkowskie 2.665.836.000 starych zł
- dochody z RSW 13.332.000.000 starych zł.

W kasie KC na koniec roku znajdowało się 281.318,52 starych zł.

Środki pieniężne w drodze wynosiły 540.534 starych zł.

Na koncie bankowym w XV 0/0 PKO w Warszawie (nr 190277) znajdowało się 80.186.316,74 starych zł, a w Oddziale NBP w Zakopanem (nr 49171) 8.121.026,25 st. zł.

Na koncie dewizowym prowadzonym przez Oddział Dewizowo Walutowy NBP (nr 116929) znajdowało się 573.880,92 USD.

Z zachowanego dokumentu o wykonaniu budżetu za rok 1987 wynika, że dochody PZPR wynosiły 20.871.163.000 starych zł, z następujących źródeł:

składki członkowskie	3.419.962.000 st. zł
dochody z RSW	16.803.000.000 st. zł
inne dochody	419.334.000 st. zł
sprzedaż samochodów	228.867.000 st. zł

Stan wolnych środków pieniężnych na kontach i w kasie wynosił 374.226.536 starych zł, w tym 525.025,92 USD.

Z zachowanego dokumentu o wykonaniu budżetu za rok 1988 wynika, że dochody PZPR wynosiły 33.855.721.000 starych zł z następujących źródeł:

składki członkowskie	4.014.719.000 st. zł
dochody z RSW	21.060.000.000 st. zł
inne dochody	8.781.002.000 st. zł

Wartość księgowa poszczególnych składników majątkowych na dzień 31.12.1988 roku wynosiła:

budynki	26.535.988.389 st. zł
ruchomości	3.541.302.872 st. zł
udziały w spółkach	1.163.457.357 st. zł
gotówka w kasie	3.039.416 st. zł
konta bankowe	6.581.601.522 st. zł

W dokumencie tym znajduje się zapis, że nadwyżki budżetowe PZPR przekazała spółkom TRANSAKCJA i Agencja Gospodarcza – brak jest jednak szczegółów, a przede wszystkim wysokości przekazanych nadwyżek

Z zachowanego dokumentu o planie budżetu na rok 1989 (dokument o wykonaniu budżetu za ten rok najprawdopodobniej nigdy nie został sporządzony), wynika iż planowane dochody miały wynieść – 35.251.900.000 st. zł, w tym:

ze składek członkowskich	3.131.900.000 st. zł
z dochodów RSW	30.000.000.000 st. zł
z innych źródeł	2.120.000.000 st. zł

Ponadto planowano otrzymać dotację od ministra finansów w kwocie 15,5 mld starych zł.

Dochody partii w 1988 roku pochodzące z dotacji Skarbu Państwa wyniosły 7 mld starych zł.

Na wybory w 1989 roku partia wydała ze środków Komitetu Centralnego kwotę 2,7 mld starych zł, a ponadto poszczególne Podstawowe Organizacje Partyjne na cele wyborcze przekazały wszystkie wpływy pochodzące ze składek członkowskich.

W przygotowanym prowidorium budżetowym partii na rok 1990 zakładano dochody na poziomie 7,1 mld starych zł, w tym wpłaty z działalności gospodarczej – 6,5 mld starych zł, z innych źródeł 600 mln starych zł.

Wydatki szacowano na poziomie 17,1 mld starych zł.

Źródłem niedoboru był brak wpłat z RSW spowodowany pozbawieniem jej przez ministra finansów szeregu ulg podatkowych.

Udział składek członkowskich w dochodach i wydatkach PZPR

Ze sprawozdania Centralnej Komisji Rewizyjnej z dnia 31 grudnia 1984 roku, wynika iż udział wpływów pochodzących ze składek członkowskich w pokryciu sum wydatków budżetowych PZPR wynosił:

– w 1980 roku	– 73,7%
– w 1981 roku	– 34,8%
– w 1982 roku	– 22,6%
– w 1983 roku	– 20,4%
– w 1984 roku	– 17,7%

W latach następnych ustalono, że udział składek partyjnych w dochodach PZPR wynosił:

– w 1986 roku	– 16 %
– w 1987 roku	– 16,4%
– w 1988 roku	– 11,2%

Istotne jest również porównanie udziału dochodów z działalności RSW i składek członkowskich w dochodach budżetowych PZPR.

1986 rok	
przychody z RSW	13.332.000.000 st. zł
przychody ze składek	2.666.000.000 st. zł
1987 rok	
przychody z RSW	16.803.000.000 st. zł
przychody ze składek	3.420.000.000 st. zł
1988 rok	
przychody z RSW	21.060.000.000 st. zł
przychody ze składek	3.690.000.000 st. zł

Wysokość składek partyjnych ustalano zależnie od wynagrodzenia członka partii w różnych latach w różnej wysokości, lecz najczęściej było to: 0,5% miesięcznego wynagrodzenia w kraju płacone w złotych, od 0,25% do 2,5% miesięcznego wynagrodzenia za granicą płacone w dewizach, w walucie kraju pobytu i pracy członka partii.

Nigdy natomiast nie ustalono wysokości prawdziwych danych dotyczących stanu kont dewizowych pochodzących ze składek członkowskich i innych źródeł.

Stanowiło to tajemnicę zawodowego aparatu partyjnego również wobec najwyższych władz PZPR wyłonionych z wyborów podczas kolejnych zjazdów.

Delegaci IX Zjazdu PZPR, postulowali dokładne sprawdzenie finansów partii oraz prowadzenie bardziej przejrzystej gospodarki finansowej i poddanie jej pod kontrolę organów wybieralnych.

Powołanej w tym celu trzyosobowej Komisji składającej się z wieloletnich członków partii, w tym emerytowanego oficera LWP i oficera MO, w dniu 26 stycznia 1982 roku kierownik Wydziału Zagranicznego KC Włodzimierz Natorf i jego zastępca Lucjan Piątkowski odmówili kontroli kont dewizowych.

Po licznych interwencjach u I sekretarza, komisja zaznajomiła się z dokumentami przedstawionymi im przez kierownika wydziału. Wynikiem jej pracy był raport przedstawiony Komitetowi Centralnemu.

Z raportu tej Komisji wynika między innymi:

„Gospodarka środkami dewizowymi nie poddawana od lat partyjnej kontroli i ocenie stała się przedmiotem dociekań, mitycznych spekulacji, a nawet pomówień.”

„Zbieraniem składek partyjnych w placówkach dyplomatycznych zajmują się sekretarze PZPR. Zebrane składki wpływają do Wydziału Zagranicznego KC kanałami MSZ, za pośrednictwem poczty kurierskiej i indywidualnych wpłat na rachunek dewizowy Komitetu Centralnego prowadzony przez NBP.”

„Każda wpłata do Wydziału Zagranicznego jest kwitowana dowodem Kasa Przyjmie.”

„Stan dewiz na dzień 21 października 1981 roku wynosił 8.185.682 franki szwajcarskie, które znajdowały się na koncie dewizowym i w kasie dewizowej.”

„Dewizy wydatkowane są na: odsprzedaż dewiz dla pracowników aparatu partyjnego, koszty wyjazdów i delegacji zagranicznych, finansowanie Towarzystwa Przyjaźni Polsko-Radzieckiej i Akademii Nauk Społecznych, zakup wydawnictw zagranicznych, zakup maszyn i urządzeń, zakup lekarstw, rozwój współpracy międzynarodowej, opłacanie działalności organizacji partyjnych w większych skupiskach za granicą.”

„Gospodarowanie dewizami przez Wydział Zagraniczny nie podlega regulacji przez niezbędne normy.”

„Brak jest planów rocznych wpływów dewizowych.”

„Brak jest instrukcji funkcjonowania kasy dewizowej.”

„Brak jest pokwitowań odbioru gotówki.”

„Brak wewnętrznej kontroli operacji kasowo-bankowych.”

„Nagminna jest odsprzedaż dewiz dla pracowników aparatu.”

Dotacje Skarbu Państwa

Z treści notatki z dnia 20 lutego 1989 roku sporządzonej przez Wydział Gospodarki Wewnętrznej KC wynika, iż PZPR w 1988 roku otrzymała od ministra finansów dotacje w kwocie 7 mld starych zł. W 1989 roku następna dotacja ministra finansów planowana jest na kwotę 15,5 mld starych zł.

W notatce ponadto sugeruje się podjęcie działań zmierzających do zwiększenia dochodów własnych poprzez zakładanie spółek prawa handlowego i prowadzenie za ich pośrednictwem działalności gospodarczej.

W czerwcu 1989 roku minister finansów przyznał PZPR dotacje w kwocie 13 mld starych zł, a w lipcu w kwocie 5 mld starych zł.

PZPR otrzymała także kredyt udzielony przez PKO BP (na polecenie ministra finansów i prezesa NBP) na kwotę 18 mld starych zł, poręczony przez ministra finansów.

Splata tego kredytu nastąpiła w kwietniu 1990 roku, w ten sposób iż Socjaldemokracja Rzeczypospolitej Polskiej przeniosła na rzecz PKO BP własność 12 nieruchomości. Umowa ta wciąż jest przedmiotem postępowania sądowego.

Inną formą dotacji ze strony Skarbu Państwa były ulgi podatkowe udzielane przez ministra finansów dla RSW. Po cofnięciu tych ulg we wrześniu 1989 roku straty RSW wyniosły ok. 25.000.000.000 starych zł.

Skarb Państwa poprzez udzielanie ulg podatkowych dla RSW w sposób pośredni finansował działalność PZPR, gdyż koncern ten był głównym źródłem dochodów partii.

Ponadto minister finansów dokonywał refundacji poniesionych przez PZPR kosztów szkolenia kadr partyjnych przez Akademię Nauk Społecznych.

W 1988 roku była to kwota 655,3 mln starych zł.

Inne źródła pochodzenia dewiz

W materiałach archiwalnych dotyczących majątku partii znajduje się mocno okrojony stenogram posiedzenia Zespołu Orzekającego Centralnej Komisji Kontroli Partyjnej z dnia 26 czerwca 1987 roku, podczas którego analizowano przeprowadzoną w latach sześćdziesiątych wspólnie przez MSW i KC PZPR akcję ŻELAZO polegającą na organizowaniu napałów rabunkowych na sklepy jubilerskie w b. NRF. Złoto i dewizy uzyskiwane z tych akcji przywożono także do kraju, gdzie zasilały kasę dewizową Wydziału Zagranicznego.

Osobami kierującymi akcją ŻELAZO byli wysocy oficerowie MSW i jednocześnie pracownicy aparatu centralnego PZPR lub członkowie jej najwyższych władz: Mirosław Milewski, Franciszek Szlachcic, Józef Ośka, Jan Stawikowski, Eugeniusz Pełła, Mieczysław Szwarz, Waldemar Wawrzyniak.

Brak jednak danych, jakiej wysokości dochody uzyskiwała PZPR z tego typu działalności.

Wobec malejących dochodów RSW „Prasa – Książka – Ruch” i minimalnych wpłat składek członkowskich, konieczne stało się znalezienie innych źródeł finansowania partii.

Z notatki Wydziału Gospodarki Wewnętrznej z dnia 7 sierpnia 1989 roku, wynika że wdrażane i rozwijane są alternatywne źródła finansowania partii, a mianowicie:

- działalność gospodarcza spółek,
- dzierżawienie nieruchomości i pomieszczeń pozostających w dyspozycji partii,
- zakładanie spółek z osobami fizycznymi,
- wspólne przedsięwzięcia gospodarcze z zagranicą,
- uregulowanie własności budynków zajmowanych przez partie w celu ich sprzedaży,
- przygotowanie grupy menadżerskiej,
- wymiana gospodarcza Komitetów Wojewódzkich z zagranicą.

Projektom tym poświęcone było między innymi XIII Plenum Komitetu Centralnego.

Zagadkowego wręcz pochodzenia są złote monety: luidory i ruble oraz złota biżuteria znajdująca się w kasach sekretariatów. Być może jest to pozostałość tzw. skarbu WiN dostarczona sekretarzowi PPR przez oddziały KBW w 1946 roku.

Historia majątku i finansów PZPR wykazuje, że pod pozorami organizacji ideologicznej i przywódczej świata pracy, była to organizacja skwapliwie zabiegająca o pomnożenie swojego majątku z różnych źródeł lecz nie zawsze potrafiąca prawidłowo gospodarować tym majątkiem.

Poza celami statutowymi partii majątek ten w sporej mierze przeznaczany był na prywatne cele jej najwyższych przedstawicieli i pracowników aparatu organizacyjnego.

Ścisłe powiązanie majątku partii z majątkiem Państwa usprawiedliwia twierdzenie, że PZPR była właścicielem Polski Ludowej.

Natomiast ścisłe, wręcz organiczne powiązanie centralnego aparatu partyjnego MSW wskazuje, jakie były faktyczne mechanizmy sprawowania władzy w PRL.

Arnošt Bečka